

Viktor Otto (Berlin)

Oswald von Wolkenstein magyarországi kapcsolatai és magyarságképe

---

Oswald von Wolkenstein (1377 [?] - 1445) későközépfelnémet lírikus számos országban megfordult, több alkalommal járt a korabeli Magyarországon is, elsősorban azért, mert az 1410-es évektől kezdve bizonyítottan Zsigmond király szolgálatában állt.

Abból kiindulva, hogy a magyarországi élmények Oswald költészetében is nyomokat hagytak, a dolgozat arra tesz kísérletet, hogy a dalok Magyarországra történő utalásából Oswaldnak a magyarságképét vázolja, és ezt a képet a korabeli magyarságképpel is kapcsolatba hozza. Ennek során felvetődik annak a lehetősége, hogy amikor a költőnek Zsigmond királyhoz átmenetileg bizonytalanra vált korábbi jó kapcsolata, egyidejűleg pedig feltehetőleg néhány kellemetlenebb benyomás is érhetett Magyarországon, a történelmileg kialakult korabeli negatív klisék felhasználására is nyitottá vált. Oswald magyarságképének ez az elemzése azt kísérli meg bebizonyítani, hogy számára a Magyarország-téma, mindenekelőtt egyéb súlyos gondjainak és bántalmainak költői kifejezőeszközéül szolgált.

T a r n ó i László (Budapest)

Schiller-értelmezés és Schiller-adaptációk Magyarországon a 19. század első évtizedeiben

---

Schiller verseinek és elméleti írásainak olvasása és drámáinak színházi élménye rendkívül fontos szerepet töltött be a XIX. század első évtizedeiben Magyarországon az irodalmi életnek és látásmódnak a fejlődésében. A német nyelvű kultúra értékeire különösen nyitott magyar és magyarországi német közönség az 1790-es évektől az 1840-es évek elejéig egy rendkívül felgyorsult kulturális fejlődéstörténet számos gyorsan változó, eltérő tartalmú és tendenciájú korszakán át folyamatosan előnyben részesítette őt minden más ugyancsak jelentős külföldi (elsősorban német) mintával szemben. Egy fél évszázadon át meghatározó jelentőségű volt a magyar és kezdetben a magyarországi német nemzetiségű költők, műfordítók és elméleti kérdé-

sekkel foglalkozó szerzők kitüntetett figyelme elsősorban Schiller utolsó évtizedében írt versei és tanulmányai iránt, amelyeknek gondolati (sőt sokszor formai, stilisztikai) elemeit – természetesen saját olvasatuk szellemében – számos munkájukban is igen hatásosan felhasználták. A szellemi értékek és a "nyers valóság" közötti ellentmondás feszültsége és az esztétikummal való feloldásának Schiller-i kísérlete kimutathatóan mély nyomokat hagyott Kis Jánostól és Berzsenyi Dánieltől Kölcsey Ferencen és Ludwig Schediuson át a fiatal Petőfi Sándorig a magyar romantikusok egész írógenerációiban. (A magyar irodalomtörténet szempontjából ennél kisebb jelentőségű, ahogy a fiatal magyar romantikusok Schiller drámáinak ill. dramaturgiájának korabeli olvasatából levont következtetéseiket a huszas évek közepén újraértelmezték.)

Schiller tipikus és rendkívül nagy hatású magyar olvasata tartalomtípológiai szempontból élesen elválasztja Az ideál és a Héro és Leander költőjét a klasszikus Goethétől, és vele szemben a XIX. század elején az egész Európában érvényesülő későszentimentalizmus és romantika tendenciáihoz kapcsolja.

B o r o n k a i Szabolcs (Budapest)

Egyenlőtlen költői barátság – Hebbel és Kolbenheyer levelezése

---

A dolgozat megkísérli bemutatni Friedrich Hebbel és Moritz Kolbenheyer soproni németnyelvű evangélikus lelkész, alkalmi költő és műfordító költői barátságát fennmaradt levelezésük alapján, elsősorban annak a magyar irodalomra vonatkozó részleteit kiemelve. Kolbenheyer legfontosabb ilyen jellegű műve Arany János Toldi-trilógiájának német átköltése, melyet - mint az a levélváltásból kiderül - maga Arany mellett Hebbel is átnézett, és - ahogy az a fordításhoz írt előszavából nyilvánvaló - tetszéssel fogadott. Annak azonban nincs nyoma, hogy voltak-e komolyabb kritikai észrevételei, esetleg változtatási javaslatok a szöveget illetően. A szerző nem kíván teljes képet nyújtani a 12 évet (1851-63) és 73 fennmaradt levelet átölelő irodalmi és baráti kapcsolatról, mely érdekes adalékul szolgál a magyarországi németiség 19. sz-i kultúrájának tanulmányozásához.

Juliane Brandt (Berlin)

A Nagy Halott méltatása: Kossuth Lajos protestáns prédikációkban és a protestáns sajtóban 1894-ben

---

A szerző Kossuth Lajosnak 1894-ben bekövetkezett halálával kapcsolatos protestáns megnyilatkozásokat elemez, arra a kérdésre keresve választ, hogy a protestantizmus ilymódon mennyire hatott a magyar politikai hagyomány múlt századvégi alakulására, ill. a nemzeti identitás politikai tartalmának definiálására. A magyarországi protestáns sajtóban akkoriban közölt prédikációk és cikkek az elhunyt politikusról szólva túláradóan pozitív hangot ütnek meg. Életművének méltatása a polgári emancipációnak főleg azon mozzanataira összpontosul, amelyek a 1867-es kiegyezés után Magyarországon már megvalósultak. Az 1848-as célokat és a korabeli magyarországi állapotokat ilyenformán gyakran egymással összebékítve tüntetik fel. A szabadságharcnak meg nem valósított céljaihoz való további kötődés pedig a halott dicsőítésében és a szabadság szólamának emlegetésében érvényesül. A vizsgált anyag így a protestantizmus történelmileg kialakult politikai kötődéseit reflektálja. A nemzet igazi képviselőtének igénye ugyanakkor mind a valláspolitikai vitákból eredő aktuális feszültségeket, mind pedig az 1848-as Kossuth-i gondolatokhoz való ragaszkodást is jelzi.

Varga Péter (Budapest)

„Izraelita vallású magyar vagyok” – A magyar zsidóság az identitások és nyelvek válasútján

---

A tanulmány röviden vázolja azt a speciálisan magyar történelmi helyzetet, amelyben a hazai zsidóság először nyelvi, majd társadalmi asszimilációja végbement. Magyarország földrajzi fekvésénél fogva is a két nagy európai, a keleti és nyugati zsidóság határmezsgyéjén fekszik. Ez meghatározta mind a zsidóság belső fejlődését, mind pedig a zsidó lakosság integrációjának folyamatát is. A 19. század közepétől elsősorban nyelvi integrációról van szó, amelyet az 1867. November 25-i parlamenti ülésen jóváhagyott asszimilációs törvény zárt le, ezzel szentesítve a társadalmi-politikai integráció

lehetőségét is. A zsidóság számára az identitások elsősorban nyelvi identitást jelentettek, ezért ennek vizsgálata választ adhat arra a kérdésre, hogy a vizsgált személy az asszimiláció mely fokán állt a kérdéses időben. Különösen tanulságos Moritz Gottlieb Saphir alakja, aki az utolsók között beszélte az akkori Magyarországon használatos jiddis nyelvet, amelyet a némettel váltott föl. A következő generáció azonban egykori jiddis anyanyelvét már nem németre, hanem magyarra cserélte föl. A dolgozat ennek a csoportnak szenteli a legnagyobb figyelmet, mert náluk formálódik a legkitapinthatóbban az a zsidóság-tudat, melyet a cím is jelöl: ők egyszerre voltak jó magyar hazafiak és hívhű zsidók is. Közülük a dolgozatban csak néhányat említek: Kiss Józsefet, Ágai Adolfot, Bródy Zsigmondot és Ormodi Bertalant. Végül a harmadik alternatívát, amely elvileg minden zsidó számára lehetséges volt, a jiddis nyelv megtartása jelentette. Ezt Holder József testesíti meg. Ez a máramarosszigeti fiatalember volt talán az utolsó, aki Budapesten élve is megőrizte ízes jiddis anyanyelvét, és erre a nyelvre fordította Adyt és Madách Tragédiáját

Tatár Sándor

Nietzsche mint magyar költő

A dolgozat a magyarországi Nietzsche-recepciónak egy eddig meglehetősen kevés figyelemre méltított részterületét, Nietzsche verseinek magyarországi kiadástörténetét térképezi föl, összegyűjtve és bemutatva egyben azon (magyar szerzőktől való) szövegrészleteket ill. szövegeket, amelyek a filozófus-költőt költőként méltatják, illetőleg Nietzsche-versekre vonatkoznak, velük hozhatók kapcsolatba. Hogy Nietzsche magyar fogadtatásának ez az aspektusa eddig háttérbe szorult, az korántsem érthetetlen: a hatásvonások nemcsak szórványosabbak, de zömükben közvetettebbek, rejtettebbek is azoknál, amelyek Nietzsche bölcséleti műveinek „tanainak” magyar utóéletét kirajzolják. S ezt még tetézi, hogy a Nietzsche-i líra számos reprezentáns darabját számunkra lényegében lehetetlen másképp olvasni-értelmezni, mint részint a szerző filozófiája, részint alkata és életrajza koordinátái által kijelölt térben. Kétségtelen ugyanakkor, hogy a Nietzsche-i költészet fordítói között viszonylag csekély számú kivétellel ott találjuk a Nietzsche-től napjainkig tartó korszak magyar lírájának legjelesebbjeit, ami magát a kérdést az anyaggyűjtés esetlegességének kockázata, valamint a jelzett módszertani nehézségek ellenére is a vizsgálatra érdemesnek mutatja.

Az értekezés részint vázlatzerűen jellemzi a Nietzsche-versek magyar fordításainak a folyóiratközlésekben nyomon követhető publikációtörténetét, továbbá bemutatja azon, különböző műfajú szöveghelyeket, amelyek vagy Nietzsche-versek ill. a Nietzsche-i stílus hatását tükrözik vagy értekező megközelítésük tárgyául szolgál Nietzsche költészete avagy annak valamely konkrét darabja.

K e r e k e s Gábor (Budapest)

Prága Galícia és Bécs között fekszik – Franz Werfel, Franz Kafka és Rainer Maria Rilke magyarságképe

---

A tanulmány Franz Werfel, Franz Kafka és Rainer Maria Rilke magyarország- és magyarságképét vizsgálja mind irodalmi műveik mind levelezés valamint naplófeljegyzések alapján. Werfel és Kafka mindvégig szkeptikusan viszonyultak Magyarországhoz, különbség csak abban van, hogy Werfel - a már mimetikus - irodalmi műveiben is kifejezésre juttatja véleményét, míg az inkább a külső viszonyok ábrázolásában a valóságtól elrugaszkodott Kafkanál csupán személyes jellegű megnyilatkozásokban találunk megjegyzéseket a magyarokról. Rilke, a "harmadik prágai", a magyarokról alkotott, kezdetben elmarasztaló véleménye gyökeresen megváltozott, miután elhagyta Prágát. Mindebből következtethető, hogy a vélemények kialakulásában és megmaradásában a származás és környezet nagy szerepet játszott.

B r e i e r Zsuzsa (Budapest)

Heinrich von Kleist "Michael Kohlhaas" és Hajnóczy Péter "A fűtő" című művének összehasonlító vizsgálata

---

A dolgozatot a kleisti Kohlhaas-figurának egy a kortárs magyar irodalomban fölbukkanó újragondolása ihlette. Hajnóczy Péter Kohlhaas-elbeszélése idézi, értelmezi és a 70es évek Magyarországnak kontextusában aktualizálja Kleist figuráját. Ez a kreatív irodalmi interpretáció alapvetően az igazságosság kérdésére fókuszál. A kleisti figura paradoxonnak tűnő kettősségét tematizálja Hajnóczy, ti. azt, hogyan fér össze jog a jogtalansággal, hogyan fordul az „igaz” ember békéje gonoszságra és elrettentő cselekedetekre. A magyar szerző nemcsak a nagy hatású irodalmi alakot,

hanem a kleisti stílust is idézi, s ezzel is egy olyan kleisti értelmezést hoz, amelynek nyilvánvaló az aktualitása: a végletek egymásba fordulása ugyanis Kleist elbeszélő stílusát éppúgy jellemzi, mint a Kohlhaas-figurát; Hajnóczy pedig a vihar előtti csönd feszültségével találóan jellemzi a kleisti elbeszélést, de az akkori kortárs Magyarországot is. A tanulmány végigkíséri a két Kohlhaas-figura találkozásait, s az egybevetések során kísérletet tesz a közös, hasonló ill. eltérő momentumok értelmezésére. Az egybevetés egyik legizgalmasabb kérdése a két zárókép értelmezése: a kleisti világ „törekenysége” mintha csak pillanatnyi, s ezért helyrehozható zavar lenne; Hajnóczy története azonban egy végérvényesen reménytelen világban ér véget, amelyet már a kohlhaasi tűz ereje sem válthat meg.

K i r á l y Edit (Budapest)

Holt idők zavaros tükre – Berlin Nádás Péter *Emlékiratok könyvé*-ben

---

1986-ban, Eszterházy Péter *Bevezetés a szépirodalomba* c. művével egyidőben jelent meg a modern magyar próza másik nagy opusza, az *Emlékiratok könyve*. Ennek 3., Berlin-fejezetét elemzi a tanulmány. A 70-es évek kettészakított városa hangulataival, képeivel, metaforáival főszereplővé lép elő. Az 1991-es német kiadás megint aktuálissá teszi a számtalan változást megélt város megidézését, s e tanulmány felhívja a figyelmet a hol művészi, hol intellektuális, s helyenként szinte érzéki élvezetre, melyet a Berlin rajongó újra és újra átélhet. Megszívlelendő a fordítás - helyenként lefordíthatatlanság - okozta nehézségek számbavétele.

"Ideen zum Ungar-Sein in der Slowakei" und ungarische Buchedition in Berlin – Jenő Kramers Briefe an Julius von Farkas (1924-1927)

Mitgeteilt von Paul Kárpáti (Berlin)

Julius von Farkas war bereits seit Dezember 1921 als Lektor für Ungarisch an der Berliner Universität tätig, als im Herbst 1923 sein Cousin Jenő Krammer (damals Student der Germanistik und Romanistik, von 1925 bis 1939 Gymnasiallehrer und Literaturhistoriker bzw. -kritiker in der Slowakei, nach dem Krieg Hochschullehrer für Germanistik an der

Universität Budapest) für die Dauer eines knappen Semesters nach Berlin kam und sich mit großer Hingabe in die Edition ungarischsprachiger Literatur aus der Slowakei (u.a. Ferenc Sziklay, László Mécs, István Darkó) einschaltete. Farkas hatte bei dem auf Pfadfinder-Publikationen spezialisierten Verlag Ludwig Voggenreiter eine sog. Ungarische Abteilung eingerichtet. - In seinen Briefen aus Prag, wo er 1924 die Befähigung für das Lehramt erwarb, sowie aus Preßburg berichtet Krammer über seine Aktivitäten zur Popularisierung und zum Vertrieb der Voggenreiter-Bücher, über die Möglichkeiten und Grenzen der Wahrung und Pflege ungarischer national-kultureller Identität in ethnischer Minderheit und über den Alltag eines sensiblen, ethisch und ästhetisch höchst anspruchsvollen, weltoffenen jungen ungarischen Intellektellen in Prag und in der slowakischen Provinz.